



Uluslararası Beşeri Bilimler ve Sanat Dergisi
International Journal of Humanities and Art

<http://www.trkdergisi.com>

Araştırma Makalesi / Research Article

e-ISSN:2757-6388

trk dergisi

2025

6(1):1/15

Geliş Tarihi / Receive : 24.05. 2025

Kabul Tarihi / Accepted : 16.06.2025



Türk ve İskandinav Mitolojilerinde Doğa Unsurlarının İlkel Kavramda Yeri ve Rolü

The Place and Role of Natural Elements in Primitive Concepts in Turkish and Scandinavian Mythologies

Hasan SAĞLAM

Doktora Öğrencisi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü

PhD Student, Marmara University Institute of Educational Sciences

e-mail: hsaglam80@gmail.com

Orcid ID: 0000-0002-5053-839X

Atıf/Cite as: Sağlam, H. Türk ve İskandinav Mitolojilerinde Doğa Unsurlarının İlkel Kavramda Yeri ve Rolü. Trk Dergisi. Geliş tarihi gönderen <https://www.trkdergisi.com/index.php/trk/article/view/220>

İntihal/Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından ve bir intihal programında incelenmiş intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two reviewers and in a plagiarism program and has been confirmed to be free of plagiarism.

Türk ve İskandinav Mitolojilerinde Doğa Unsurlarının İlkel Kavramda Yeri ve Rolü

Öz

Makale, Türk ve İskandinav halklarının mitolojisine yansıyan kozmogonik unsurların tipolojik bir karşılaştırmasına ayrılmıştır. Araştırma sırasında ağaç, dağ, deniz, su, hayat meyvesi gibi unsurlar başta olmak üzere hem İskandinav hem de Türk halklarının mitolojisinde yer alan birçok mitolojik unsura yer verilmektedir. Bununla ilkel insanın dünya anlayışının sosyo-psikolojik yönleri açıklığa kavuşturulmak istenmektedir. Bu kozmogonik unsurların işlevleri her iki halkın mitolojik düşüncesinde de ele alınmaktadır. Ağaç kültünün her iki halkın mitolojik düşüncesinde dünyanın üçlü modelini ifade ettiği, bilgeliğin, refahın, yaratılışın simgesi olduğu ortaya konmuştur. Aynı zamanda ağacın totemistik işlevleri ve şaman ağacı olarak Türk mitolojisindeki rolü de açıklığa kavuşturulmuştur. Aynı zamanda her iki milletin mitolojisindeki dağ kültü üzerine de analizler yapılmıştır. Totemin atalarla ilgili olduğu bilinmektedir. Dağ kültürünün İskandinav mitolojisinden farklı olarak daha totemistik işlevlerinin varlığı ortaya konmuştur. Çalışma ayrıca dağın aynı zamanda Tanrılara yetişmek için bir yer olarak hizmet ettiğini de ortaya koymaktadır.

Aynı zamanda her iki milletin mitolojisinde de sonsuz yaşamın meyvesinden bahsedilmektedir. Bu meyvenin daha çok elma ile ilişkilendirildiği ve Tanrı'nın meyvesi olarak sonsuz yaşam verme işlevine sahip olduğu söylenmektedir. Türk İskandinav mitolojisinde demir elementinin aynı zamanda kutsal bir kozmogonik element olduğu da tespit edilmiştir. Çalışmada kozmogonik unsurları tespit etmek amacıyla Nazım Edda ve Nesir Edda metinlerine başvurulmuştur.

Bir Fin-Ugor destanı olan Kalevala'dan örnekler verilmiştir. Türk destanlarından daha çok Dede Korkut destanı, Maaday Kara destanı gibi eski destan metinlerine bakılmıştır. Elde edilen sonuca göre bu kozmogonik unsurların mitolojik unsurlar olarak birbirine benzerliği tipolojik nitelikte olup, günümüz insanının dünya anlayışının sosyo-psikolojik bir unsuru olarak ortaya çıkmasıyla bağlantılıdır.

Anahtar Kelimeler: Türk, İskandinav, Fin, Kalevala, Mitolojik, Doğa



The Place and Role of Natural Elements in Primitive Concepts in Turkish and Scandinavian Mythologies

Abstract

The article offers a typological comparison of cosmogonic elements in the mythologies of Turkish and Scandinavian peoples. It examines shared mythological motifs such as the tree, mountain, sea, water, and the fruit of life to clarify socio-psychological aspects of primitive worldviews. The study highlights how the tree cult expresses a tripartite model of the world in both traditions, symbolizing wisdom, prosperity, and creation. It also details the tree's totemistic functions and role as a shaman tree in Turkish mythology.

The research analyzes the mountain cult in both mythologies, revealing its more developed totemistic functions in Turkish tradition compared to Scandinavian myths. The mountain is shown to serve as a sacred place to connect with the Gods. The fruit of eternal life appears in both traditions, most often symbolized by the apple, believed to bestow immortality as the divine fruit.

Additionally, the study identifies iron as a sacred cosmogonic element in both mythologies. To analyze these elements, the research draws on texts such as the Poetic Edda (Nazım Edda), Prose Edda, and the Kalevala, a Finno-Ugric epic. Turkish sources include the Book of Dede Korkut and the Maaday Kara epic.

Findings indicate that the similarities between these cosmogonic elements are typological, reflecting shared patterns in mythological thought rather than direct historical borrowing. These common motifs are understood as expressions of the socio-psychological foundations of ancient worldviews that have shaped contemporary cultural perspectives. The study concludes that comparing these elements offers insight into how different societies constructed a coherent cosmology around similar natural symbols, emphasizing the universal need to explain creation, life, and the relationship between humans and the divine.

Keywords: Turkish, Scandinavian, Finnish, Kalevala, Mythological, nature



Giriş

Arkaik insanın dünyayı anlayışı ve ifade biçimi mitolojik metinlere yansır. İlkel toplumda, kendisini doğanın dışında görmeyen ve mitolojik düşüncede kendine yer edinen insan için doğanın bazı unsurları kutsal kabul edilirdi. Tüm dünya halklarının mitolojik düşüncesinde olduğu gibi Türk ve İskandinav mitolojisinde de bu unsurlar kozmogoninin temel unsurları olarak kabul edilir ve Kaos-Kosmos ilişkilerinin düzenlenmesinde önemli bir rol oynar. Bu tür mitolojik unsurlar arasında ağaçlar, dağlar, su, deniz vb. yer alır. Bu mitolojik unsurlara tipolojik açıdan bakıldığında hemen hemen aynı işlevi yerine getirdikleri ortaya çıkmaktadır. Bu durum, arkaik insanın dünya anlayışının sosyo-psikolojik açıdan benzerliğinin bir göstergesidir.

Ağaç Kültünün Mitolojik Fonksiyonları

Ağaç, dağ, direk, çadır gibi unsurlar dünyanın üçlü modelini ifade eden ana faktörlerle ilişkilidir. Bunlardan en yaygın olanı ağaçtır. Mitik düşüncede ağacın başı üst dünyayı, kökleri yer altı dünyasını, gövdesi ise orta dünyayı barındırır. Bu noktada öncelikle ağacın mitolojik işlevlerine bakmakta yarar vardır. Bununla birlikte ağacın yalnızca dünyanın merkezi olma işlevini yerine getirmediğini de belirtmeliyiz. Ağacın dünyanın üçlü modelini simgelemesinin yanı sıra birçok işlevi daha vardı. Dünya ağacı, mitolojik düşüncede dünyanın genel kavramını ifade eden bir imgedir. Dünyanın üçlü modelini sembolize etmenin yanı sıra, dünya ağacının kendisi de "dünyanın merkezi", refahın sembolü, "kutsal ağaç", bir şamanı ziyaret etme aracı olarak kabul edilir ve tesadüfi durumlarda kötülüğü ve ölümü temsil eder.

"Dünya Halklarının Mitleri" ansiklopedisinde Dünya Ağacı (Axis Mundi) şu şekilde sunulmaktadır: "Dünya Ağacı imajı, somut mitolojik sistemlerde iç yapılarının ve ana parametrelerinin belirlenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Oldukça standart görüntülerden, işaretli kaosa karşı gösterilen, organize bir alandan bahsediyoruz" (Mifi Narodov Mira, 1988: s.398). Yukarıda da bahsettiğimiz gibi Dünya Ağacının kendisi üç dünyayı simgelemektedir. Böylece kozmik ağacın kökleri yeraltı dünyasını, gövdesi orta dünyayı, dalları ise üst dünyayı temsil etmektedir. Arkaik mitolojilerde kozmik ağacın yanında hayvanlar da vardır.

Türk ve İskandinav mitolojisinde ağaç birçok kutsal işlevi yerine getiriyordu. Analize geçmeden önce konumuza açıklık getirmek için Türk ve İskandinav destanlarında Dünya Ağacı ile ilgili bazı motiflerden bahsetmek mümkündür. Bu doğrultuda Altay Türklerinin şaman dualarında yer alan bir deyiş şöyle der:



Türk ve İskandinav Mitolojilerinde Doğa Unsurlarının İlkel Kavramda Yeri ve Rolü

"Babamızdan ilk doğduğumuzda, anne Umay ile birlikte iki çam ağacı da yere inmişti." (A. İnan, 1954: s. 64).

"Kitab-ı Dede Korkut" şiirlerinde sıklıkla zikredilen "Yerli kara dağların yıkılmasın, gölgelice kaba ağacın kesilmesin" ifadesine raslamaktayız (Dede Korkut Destanı, 2019: s.182).

Ağaçla ilgili ilk örnekten Türklere göre Dünya Ağacı sayılan çam ağacının kozmogoninin ilk döneminden itibaren var olduğu anlaşılmaktadır. Yani Dünya Ağacı kozmogoni oluşturan ana unsurlardan biridir. Huş ağacı, Allah tarafından insanların koruyucusu olarak görevlendirilen Umay aracılığıyla yaratılışı tamamlamak üzere yeryüzüne gönderilmiştir. Şamanlar, bu ağacın kutsallığı ve üç dünyayı birleştiren bir unsur olarak kabul edilmesi nedeniyle kutsal huş ağacına kurban törenleri düzenlemişlerdir. Yani şaman bu ağacın yardımıyla Tanrı ile insan arasında aracılık eder.

"Dede Korkut Destanı"nda geçen "Kaba ağacın kesmesin" deyimine gelince, bu sözden eski Türk inanışlarına göre ağacın kozmik düzenin göstergesi olduğu anlaşılmaktadır. Bir ağacın kesilmesi yerleşik düzenin bozulması, düzensizliğin, tek kelimeyle kaosun işaretidir.

Türk mitolojik düşüncesinde ağacın işlevi sadece bununla sınırlı değildir. Nitekim Uygurlara ait "Oğuzname"de mitolojik kodda Oğuz Han'ın ağaçtan çıkan bir kızla, ağaçla evlenmesinden bahsedilmektedir:

70 oğuz kağan av-ğa kiddi. bir
71 köl ara-sında alın-dın bir ıgaç
72 kördi. bu ıgaç-nung kabu-çakında
73 bir kız bar irdi, çalğuz oldurur irdi.
74 yakşı körük-lüg bir kız irdi. anung
75 kösü kök-dün kök-rek irdi.
76 anung saç-ı müren osuğı deg, anung
77 dişi ünçü deg irdi. andağ körük-
78 lüg irdi, kim: yir-ning yil küni anı körse,
79 ay ay ah ah ölerbiz, dep süd-din
80 kumuz bola durur-lar. oğuz kağan
81 anı kördükde usı kiddi, çüreki-ge adaş
82 düşdi, anı s(e)vdi, aldı;
(Günümüz Türkçesiyle)



Hasan Sağlam

(70) Oğuz Kağan ava gitti. Önünde, bir göl ortasında, bir ağaç gördü. Bu ağacın koğuğunda (73) bir kız vardı, yalnız oturuyordu. (74) Çok güzel bir kızdı. Gözü gökten daha gök idi: (76) saç ırmak gibi dalgalı idi; dişi inci gibi idi. Öyle güzeldi (78) ki, eger yer yüzünün halkı onu görse : 'Eyvah ! ölüyoruz !' -der ve (tatlı) süt (80) (acı) kımız olurdu. Oğuz Kağan onu görünce aklı gitti. Yüreğine ateş (82) düştü; onu sevdi, aldı (Bang, Rahmeti, 1936: s.14).

Necati Sepetçioğlu'nun kaydettiği rivayetlerden birinde Oğuz Han'ın seyahatten döndüğünde ölen askerlerinden birinin karısının ağaç kovuğunda bir erkek çocuk doğurduğu anlatılır. Oğuz Han da ona ağaç kovuğu anlamına gelen Kıpçak adını vermiştir. Kıpçaklar onun soyundan gelmiştir. Yazarın kaydettiği "Oğuz Kağan" destanının İslam öncesi versiyonlarından birinde şöyle deniyor: "Uluğ Bey nehrin kenarında çok sık bir orman görür. Ağaçları keser, birinin üzerine yatar ve karşı kıyıya geçer. Oğuz Kağan çok sevinir ve gülümseyerek şöyle der:

"Ay, ay sen munda beg bolunq,

Kıpçak degen sen beg bolung" (N. Sepetçioğlu, 1986: s. 52). Metnin çevrisi "Ey, Ey sen burda beg ol, Kıpçak denilen beg ol" anlamına geliyor.

Finlilere ait olan Kalevala destanında ağaç, kozmogoninin oluşumunda önemli rol oynayan unsurlardan biri olarak kabul edilmektedir. "Kalevala" da Su Ana'dan doğan ilk adamın Väinämöinen Tala'nın oğluna bir orman yaratmasını emrettiği söylenir. Önce meşe yeşillenir. İkinci inisiyasyondan sonra meşe o kadar büyür ki ayı ve güneşi kapatır. Sudan çıkan küçük adam meşeyi keser. Bundan sonra başka ağaçlar ve bitkiler de büyümeye başlar. Arpa tek başına yetişmez. Ağaçları kesip yerine arpa tohumu eker. Bundan çok hoşlanan kartal, minnettarlığını ifade etmek yerine ona ateş getirir (Kalevala, 1977: s. 43).

İzlanda'nın ünlü eserleri "Büyük Edda" ve "Küçük Edda"da ağaçla ilgili yeterince mitolojik motif bulmak mümkündür. Bu destanda ağaç, üç dünyayı da içeren Dünya Ağacı, şamanın hac aracı, insan kaderini yazan normların meskeni olarak dikkate alınır. Örneklerle düşüncelerimizi netleştirelim. Büyük Edda'nın "Velva Rahipliği" bölümünde Velva, Odin'e şöyle der:

Bu bölümün 19. parçasında Velva şöyle diyor:

"19

Ağac biliyorum

Yggdrasill adına,

Tutkun çiğ tanesinde yıkanmış,

çiği dallarından çekilmeyen

Urd çeşmesinin üzerinde,



Türk ve İskandinav Mitolojilerinde Doğa Unsurlarının İlkel Kavramda Yeri ve Rolü

Sonsuza dek yeşildir" (Beovulf, Starşaya Edaa, Pesn o Nibelunqov: 1975, s.185).

Bu sözlerden kutsal Yggdrasill'in ilkel orijinal yaratılışla ilgili olduğu açıktır. Ağacın dokuz kökü dokuz katlı dünyayı temsil eder. Ağacın bir çeşme üzerinde olması ve sürekli nemli olması Kalevala'daki ilk ağacı hatırlatır. "Kalevala"da ilk ağacı diken adam Ana Sudan doğmuştur. Bu mitolojik motiflerin karşılaştırılmasından sudan yani Kaos'tan kozmik düzene geçişi sağlayan ana unsurlardan birinin, belki de ilkinin ağaç olduğu sonucuna varabiliriz.

Tek kelimeyle Yggdrasill, Kalevala'daki meşe veya huş ağacı gibi kozmogoni oluşturan ana unsurdur. Yggdrasill'in her daim yeşil olması onun sonsuzluk ağacı olduğunun bir göstergesiyse, Kalevala'daki huş ağacı dünyanın merkezinin yanı sıra dünyanın üçlü modelini de barındırıyor. Bunu doğrulayan en önemli unsur ise huş ağacının başına konan kartaldır. Kartal, milleti koruyan ruh olmasının yanı sıra, şamanların dileklerini Tanrı'ya ileten bir varlık olan elçisi olarak da kabul edilir. Yani daha sonraki zamanlarda kayın, şamanların Tanrı'yı ziyaret etmek için kullandıkları bir direk rolünü üstlendi.

Hem "Nazım Edda" hem de "Kalevala"daki kutsal Dünya Ağacı motifi, eski Türklerin ağaçla ilgili mitlerindeki motiflerle örtüşmektedir.

"Büyük Edda"nın "Velva Rahipliği" bölümünde dünyanın sonu anlatılırken Yggdrasill ağacından da bahsediliyor, Yggdrasill de dünyanın sonunu duyuracak bir ağaç olarak sunuluyor. Eser şöyle der:

"47

Silkelenir Yggdrasill,

Yüce Kestane,

Kükriyor eski gövdesi

Oyulur Kökü" (Beovulf, Starşaya Edda, Pesn o Nebelunqov, 1975: s.188).

Dağ Kültünün Mitolojik Fonksiyonları

Mitolojik sistemde gökle yeri birbirine bağlayan pek çok etken vardır. Dağlık bölgede yaşayan halk ise dağ kültürünü tercih ediyordu. Ova bölgesi halkı mitolojik düşüncesinde bu süreci yapay bir köprü ayağı, gökkuşağı vb. olarak değerlendirmektedir. Aslında Mısır'daki piramitlerin kökü, Tanrı ile iletişim merkezi rolünü oynayan bir nesne olarak değerlendirilebilir. İskandinav mitolojisinde dağda çoğunlukla devler ve cüceler yaşar. Cüceler dağın içinde yaşarlar ve büyük bir hazineye sahiptirler. Örneğin "Maaday-Kara" destanında yer ile göğün bulunduğu yere Ay Toyo'nun yeri olan Altay denir. Ancak bu Altay, Maaday-Kara'nın veya Kögüdey-Merge'nin yaşadığı toplumdaki Altay değildir. Burası, toplum dışındaki tanrılara ait olan Altay'dır. Bu mekanla merkezden iletişim kurabilmek için bu mekanları birbirine bağlayan bir direk bulunmaktadır. İster göksel tanrıların meskeni ister yeraltı dünyası olsun, bazı engelleri aşmanız gerekmektedir.



"Beşeri Bilimler ve Sanat Dergisi"
"International Journal of Humanities and Art"
[trk dergisi/2025]

e-ISSN:2757-6388

Cilt/Volume:6

Sayı/Issue:1

Hasan Sağlam

Destanda yer ile göğün buluştuğu yerde bazen birleşen, bazen ayrılan bir dağ vardır. "Buudak", bu dağ düşmanına saldıran kahramanın önünde bir engel olarak karşımıza çıkıyor. Ay kanatlı kuşlar buradan uçamazlar, sürü gibi dağılırlar ve "oboo" gibi üst üste binerler (Maaday Kara, s. 273).

Türk mitolojik düşüncesinde dağ, yalnızca dünyanın üçlü modelini içermekle kalmıyor, aynı zamanda dünyanın merkezi işlevini de yerine getiriyordu. S. Bekki'nin araştırıp Türkçeye çevirdiği "Maaday-Kara" destanında, dünyanın merkezi olma ve başka bir dünyaya geçiş işlevini yerine getiren dağ şu şekilde sunulmaktadır:

"1325

Cerdin üsti ceti buudak,

Cetirerim men seni-diyt,

Altay üsti altı buudak,

Apararım emdi le-diyt.

Temir tağa edeginde" (Maaday Kara, s.387).

Maaday-Kara destanında da dağ mitolojik bir yer olarak tasvir edilmiştir. Destanda mitolojik yer olan Bociti ve Kocuti'den bahsedilmektedir:

"1856-1857

Bocıtıdın boro kacuun

Örü bazıp çıpkay kayttı" (Maaday Kara, 403).

Metnin tercümesi şöyledir:

Bocutının boz yamacından

Basıp yukarı çıktı.

"1874

Kocutıdın kara kacuun."

Metnin tercümesi şöyledir:

Koçdunun kara yamacından.

"Maaday-Kara" destanında Moğolistanda Budistlerin kutsal saydığı Sümer-Ulom dağından da söz edilir:

"2265

Cumer-Ulom tuu korodıp, uulım" (Maaday Kara, 2007:414).



Türk ve İskandinav Mitolojilerinde Doğa Unsurlarının İlkel Kavramda Yeri ve Rolü

Metnin tercümesi şöyledir:

Böyle davranırsanız Sümer-Ulom dağını yerinden oynatırsınız.

"Kitab-ı Dede Korkut"ta dağla ilgili sözlere sıklıkla rastlıyoruz. "Kitab-ı Dede Korkut" destanında Kazılık Dağı milleti koruyan bir ruh olarak takdim edilir. Türk mitolojik düşüncesinde dağ, yalnızca dünyanın merkezi değil, dünyanın üçlü modelini içeren kozmogonik bir unsurdur. Dağın aynı zamanda totemizm işlevleri de vardı. Bu bağlamda "Maaday-Kara" destanındaki şu dizeler önemlidir:

"35

Ala tayğa adam degen" (Maaday Kara, 2007: s.350).

Metnin tercümesi şöyledir:

Ala dağa babam diyen.

"376

Tuu celbisten boyı bütken-Maaday-Kara

Caaktuğa bu ayttırıp,

Caman konok bu konboğon,

Carınduga bastırıp..."(Maaday Kara, 2007: s.360).

Metnin tercümesi şöyledir:

Maaday Kara kendisi

dağ ruhundan doğmuştu.

Doğarken sol elinde

Dokuz köşeli siyah taş vardı

"775-758

On koluna uuştanıp bu çıkkanıg

Ceti kırılı taş-diyt" (Maaday Kara, 2007: s.371).

Metnin tercümesi şöyledir:

Doğduğunda sağ elinde.

Yedi köşeli gri bir taş vardı.

"36-39



Ay altına alta tüşken,
Ala tayğa adam degen,
Kün altına tomro tüşken,
Kürün tayga enem degen" (Maaday Kara, 2007: s.350).

Metnin tercümesi şöyledir:

Ayın altında yay gibi uzanan,
Ala dağa atam diyen,
Güneşin altında uzanan,
Ala dağa anam diyen.

İskandinav mitolojisinde dağ çoğunlukla devlerin ve cücelerin yaşadığı yerdir. Cüceler dağın eserindeki hazinenin sahibidir. Devler dağda yaşar ve Tanrıların yeri Asgard'da daima tehlike yaratmaya çalışırlar. Devlerin dağda yaşaması Türk mitolojisinde de görünmektedir. Dede Korkut Destanı'nda karşılaştığımız Oğuz ulusuna musallat olan Tepegöz dağda yaşamaktadır.

Deniz Kültü ve Kaos-Kozmos Karşılaşması

Deniz kültü hem Sibiry'a hem de İskandinav mitolojisinde yaygındır. İzlanda destanlarında deniz daha kaotik bir varlık olarak ifade edilir. Buranın sahibi Yermungand adında bir yılanıdır. Bu yılan, Tanrı Loki ile bir devin evliliğinden doğar. Denize yerleşmiş olan Jörmungandr'ın hareket etmesiyle dünya çapında depremler meydana gelir. Bundan anlaşılan yılan ile deniz, ilk başlangıçla ilgilidir. Türk ve İskandinav mitolojisinde deniz ve kuş bağlantısı ön plana çıkarken İzlanda destanında ise deniz-yılan ilişkisi ön plana çıkmaktadır. Ancak her halükarda deniz kuşu, deniz yılanı paraleli yumurtayla, embriyoyla, yaratılış faktörüyle bağlantılıdır. Daha doğrusu Kaos-Kozmos ilişkisini ifade etmektedir. Gök Gürültüsü Tanrısı ile ilgili motifler arasında en ilginç anlardan biri Gök Gürültüsü Tanrısı'nın Dünya Yılanı ile mücadelesiyle ilgilidir. "Hymir Destanı"nda Thor'un balığa gitmesi motifi vardır. Bu şarkıda Thor, bir balık yakalamaya çalışırken Dünya Yılanı'nı denizin dibinden çekip çıkarır ve baltasıyla kafasını ezer. Gök Gürültüsü Tanrısı ile Dünya Yılanı'nın mücadelesi, dünyanın düzenini koruma ve kozmosu yeniden kurma işlevini yerine getirir. Bunun için kahraman, yılanı veya ejderhayı kutsal güç silahıyla yok eder.

Ebedî Hayat Meyvesi

Nesir Edda'da Loki'nin bu özellikleri daha belirgin bir şekilde gösterilmektedir. Eserde Loki ile ilgili anlatılardan birinde bir gün Odin, Loki ve Hoenir'in yolda aç kaldıkları anlatılır. Bir öküzü kesip onu fırında pişirmeye çalışırlar. Ancak et



Türk ve İskandinav Mitolojilerinde Doğa Unsurlarının İlkel Kavramda Yeri ve Rolü

pişmez. Kartal, kendisine bu etten biraz verirlerse ocağı yakacağına söz verir. Kartalın şartını kabul ederler. Loki, etin en lezzetli kısmını yediği için kartala kızar ve ona bir kütük vurur. Kartal uçup gider ve kütük Loki'nin sırtına, kartal da bacağına tutunurken, kütük Loki'yi de kaldırır. Kartal, Loki'yi o kadar yükseğe kaldırır ki Loki, kartala onu serbest bırakması ve affetmesi için yalvarır. Loki, İdu'yu ormana doğru kandırır. O sırada dev Tryasi ortaya çıkar ve İdun'u devler diyarına kaçıtır. Tanrılar o andan itibaren yaşlanmaya başlar. Loki'nin de bu işe karıştığını öğrendiklerinde ona İdun'u canıyla birlikte geri vermesini emrederler. Freya'nın tüylerini giyen Loki, İdun'u geri getirmek için devlerin ülkesine doğru yola çıkar. İdun'la birlikte hayatının elmasını gizlice geri alan Loki, Tryasi adında bir dev tarafından takip edilir. Sonunda Tryasi tanrılar tarafından öldürülür. Öncelikle elmaların sahibi İdun'la ilgili çalınma sebebinin ortaya koymakta fayda var. Mitolojik düşüncede can almak gençliğin ve sonsuzluğun göstergesidir. Bu tür motiflere Azerbaycan masallarında ve destanlarında oldukça sık rastlanır. Mesela Melik Mehemed destanında da gençlik ve ebedi hayat anlamı taşıyan elmalar dev tarafından padişahın bağından çalınmıştır (Melik Mehemed'in nağalı. <https://www.nagillar.az/article/a-210.html>). Ancak bunun yanında meyvenin, yani meyvenin tohumunun da yaradılışla alakası vardır. Mesela Kel Hasan masalında bir kadın ağaçtan koparıp yediği armuttan hamile kalır (17. Kel oğlanın nağalı. <https://www.nagillar.az/article/a-71.html>).

Alman destanı "Nibelungların Şarkısı" da Nibelunglar adı verilen dağda yaşayan cücelerden bahseder:

"Not I 90

Hort der Niblunges der was gar getragen

Uz eime holn berge nu haret wunder sagen

Wie wolden teilen der Nibelunge man

Daz sach der degen Sifrit den helt es wundern began" (Mythen und Sagen Des Nordens, 2007: 27)

Metnin tercümesi şu şekildedir:

Bunlar bir zamanlar Nibelung'lardı

Dağın mağarasında zengin bir hazine kazdılar.

Şimdi bu hazineyi bölmeye karar verdiler.

Bu herkesi şaşırtacaktır.

Demir Kültü ve Totem Kahraman

Demir, eski çağlardan beri Türk ve İskandinav mitolojisi dahil pek çok halkın mitolojisinde mistik bir metal olarak düşünülmüştür. Eski Türk destanlarından Ergenekon Destanı'nda şu şekilde ifade edilmiştir: "Göktürkler, Tatarlarla



"Beşeri Bilimler ve Sanat Dergisi"
"International Journal of Humanities and Art"
[trk dergisi/2025]

e-ISSN:2757-6388

Cilt/Volume:6

Sayı/Issue:1

Hasan Sağlam

yapılan savaşta mağlup oldular. Sadece İlhan'ın oğulları Kiyaan ve Noguz hayatta kalır. Atlarına binip aileleriyle birlikte yola çıkarlar. Ordu, kalan atlarını, öküzlerini ve develerini aldıkları kamplarına varır. Düşmanları onları bulamamasın diye oradan uzaklaşıp bir dağın tepesine yerleşmeye karar verirler. Yolda önlerine bir geyik çıkar. Geyik onları dağdaki bir yere getirir. Geldikleri yerden başka bir yer görmezler. Önlerinde bir çayır vardır. Burada dereler, pınarlar, meyve ağaçları ve hayvanlar vardı. Dört yüz yıl burada yaşadından sonra o kadar çoğalırlar ki artık buralara sığamaz olurlar. Buradan çıkmak için birçok defa yol ararlar ama bulamazlar. Bir gün dişi bir kurt görürler. Nereden geldiğini öğrenmek için kurdun peşine düşerler. Bir delikten çıktığını görürler. Buranın demirden yapılmış olduğunu anlarlar. Kömür ve odunu üst üste yığarak ateş yakarlar. Demiri eritip kurtulurlar ve sonunda düşmandan intikamlarını alırlar” (M. Uraz, 1967: s. 215).

Ergenekon destanındaki ilginç mit motiflerinden biri de Demir Dağ'la ilgilidir. Türklerin gücüne sahip olan kurdun mağarasının demirden yapılmış olduğu bu destandan açıkça anlaşılmaktadır. Yani kurt demir kültürüyle ilgilidir. Kurdun demirle ilişkisinin "Büyük Edda" ve "Küçük Edda"ya da yansımaları çok ilginçtir. Kurt Fenrir'in diyarı bir demir ormanı olarak sunuluyor. Fenrir'i doğuran kadının bulunduğu yer olan demir ormanı, demir dağı gibi kutsal alanın göstergesidir. Bu, her iki halkın mitolojik düşüncesinde de Kurt-Güneş-Demir bağlantısının var olduğu anlamına gelir. E.M. Meletinsky, "Edda ve Destanın Erken Formu" adlı eserinde bunu şöyle ifade eder: "Demir ormanındaki yaşlı kadın, Sibiryta mitolojisinde kara şamanların ruhlarını bulunduğu demir ormandaki dev-şaman kadını hatırlatıyor. Ve ölüyü kemiren ejderha (Fenrir) Hristiyanlıktaki Cehennem sahnelerinden alınmıştır” (Y.M. Meletinsky, 1968: s. 242).

Bu yaklaşımdan demir ormanının ve demir dağın sahibinin kültür kahramanını yetiştirip koruduğu açıktır. Daha sonra şamanizmde kültür kahramanı şaman kılığında ortaya çıkar. Her iki ulusun folkloruna da yansıyan bu motif, büyük olasılıkla Türk şaman düşüncesinin, daha spesifik olarak Sibiryta şamanizminin, Fin-Saami halkı aracılığıyla yaşanan tarihi temaslar sonucunda İskandinav kültürüne aktarılmasıyla ilgilidir. Demir dağın koruyucu ruhu tarafından yetiştirilen, güneşle arkaik bir biçimde ilişkilendirilen kültürel bir kahraman olan Fenririn Y.M. Meletinsky'nin deyimi yerindeyse "ölü kemiren bir ejderha" olarak sunulması, Hunların Hristiyanlıkla birlikte Avrupa'ya ilerlemesinden kaynaklanan nedenlerden dolayı yeni yorumlarla sunulmasıyla ilişkilendirilebilir. Demir elementine gelince, bu kutsal element, ilkel hayal dünyasında Kozmosu oluşturan dört elementin (ateş, su, hava, toprak) yanına eklenen beşinci elementtir, maddeyi oluşturan ana bünyeden biridir denilebilir. Demire verilen büyük önemlerden biri de Türklerin eski çağlardan beri demircilik mesleği ile ilgili olabilir.

B. Ögel, Türklerde oluşan demir kültürü hakkında şunları söylüyor: "Sibiryta'da Buryatlar gibi demircilikle ilgisi olmayan ilkel halklar bile şamanlarının demirci olduğuna inanıyor ve onların cennetteki ilahi demirciden geldiklerini



Türk ve İskandinav Mitolojilerinde Doğa Unsurlarının İlkel Kavramda Yeri ve Rolü

söylüyorlardı. Bu geri kalmış halklar için bir ideal haline geldi ve demirci olmak onların en büyük arzusuuydu. Bu zengin mitolojiye rağmen, demircilik efsanelerinin bol olduğu birçok eski Sibiry halkında demircilik sanatının en küçük izlerine bile rastlanmıyordu. Altay Türklerinin daha sonraki efsaneleri de demirciler ve demir dağlar motifleri açısından zengindir. Altay Türklerinde 'Gökyüzü bakır, yer demirdir' deyimine sıklıkla rastlanır."

B. Ögel, "Türk Mitolojisi" adlı eserinde Türk inanışlarındaki demir dağla ilgili bir şiirin şöyle bir metnini kaydetmiştir:

"Bir dağ vardı, yükselmişti, başı göğe ermişti.

Çadır direği gibi, gök kubbeye varmıştı.

Bazen demirdendi, bazen bakırdandı.

Kökünü yer salmış, kapısı yerdendi.

Demirdenmiş çatısı, mağaraymış kapısı,

Altında cennet varmış, yerin buymuş kapısı" (B. Ögel, 2003: s. 41).

Yani her iki milletin folklorunda da kurt efsanesinin demirle bağlantılı olmasının bir nedeni vardır. Kurt-demir, Kurt-güneş paralelliği de burada ortaya çıkmaktadır. Örneğin Koroğlu destanında Demircioğlu adıyla bilinen kahraman kendini şöyle tanıtır:

"Demircioğlu silahima sarılırım,

Aç kurt gibi düşmanı avlarım,

Kılıç çekersen öldürürüm

Her kesi kana boyarım pehlivan!" (Koroğlu, 1975: s. 69)

Pek çok destanda karşılaştığımız demirci (şaman), demiri ateşte eriterek kahramana sihirli bir kılıç yapar. Pan-Germen destanının kahramanı Sigurd'un büyülü kılıcı Gram, ormanda yaşayan ve onu büyüten efsanevi varlık Regin tarafından yapılmıştır. Koroğlu'nun Misri kılıcı da ünlü bir demirci tarafından yapılmıştır. Buradan, demirin, ilk yaratılış kahramanının atası olan orijinal yaratılışla bağlantılı olduğu sonucuna varabiliriz. Demir, dünyanın yaratılışında yer alan önemli unsurlardan biridir.

Sonuç

İlkel insan, eski çağlarda doğayla uyum içinde yaşamış ve doğada var olan her şeyi canlı olarak kabul etmiştir. Doğanın bu unsurlarından bazılarını kozmogonik unsurlar olarak kutsal anlam yüklenmiş ve kült haline getirilmiştir. Deniz, dağ, ağaç, demir, kutsal hayat meyvesi gibi mitolojik unsurların her iki halkın mitolojisinde hemen hemen aynı işleve sahip olması, ilkel insanın dünya görüşünün bir sonucu olarak ortaya çıkan sosyo-psikolojik faktörle ilgilidir.



Hasan Sağlam

Mitolojik unsurlar, toplumların kültürel kimliklerinin ve sosyal normlarının bir yansımasıdır. Örneğin, ağaç kültü hem Türk hem de İskandinav toplumlarında bilgeliğin, refahın ve yaratılışın sembolü olarak kabul edilmiştir. Bu benzerlik, toplumların doğayla kurdukları ilişkinin evrensel boyutunu ortaya koyar. Ayrıca, dağ kültürünün totemistik işlevleri, atalarla bağlantılı sosyal statü ve rollerin mitolojik düşüncede nasıl şekillendiğini gösterir. Toplumlar, doğal unsurları kutsayarak kolektif hafızalarını ve kimliklerini güçlendirmiş, böylece sosyal bütünlük sağlamıştır.

İlkel insanın doğayı algılayış biçimi, zihin dünyasıyla yakından ilişkilidir. Örneğin, Dünya Ağacı motifi, insanın evreni üç katmanlı (üst, orta ve alt dünya) bir modelle anlamlandırma çabasını yansıtır. Bu, insanın karmaşık dünyayı basite indirgeme ve kontrol edilebilir bir çerçeveye oturtma ihtiyacından kaynaklanır. Aynı şekilde, demir elementine yüklenen kutsal anlam, insanın güç ve dayanıklılık arayışının bir sonucudur. Mitolojik motifler, insanın korkularını, umutlarını ve arzularını sembolik bir dille ifade etmesine olanak tanımıştır.

Bu faktörlerin incelenmesi, insan davranışlarını ve toplumsal dinamikleri anlamak açısından büyük önem taşımaktadır. Mitolojik unsurlar, sadece geçmişin izlerini taşımakla kalmaz, günümüz insanının dünya görüşünün ve psikolojik süreçlerinin de derinliklerine ışık tutar. Bu bağlamda, mitolojik karşılaştırmalar, insanlığın ortak bilinçaltını ve kültürel değişimini anlamak için değerli bir araçtır.



Kaynakça / Reference

- Bang, W. ve Rahmeti, G. R. (1936). Oğuz Kağan Destanı. İstanbul: Burhaneddin Basımevi.
- Bekki, S. (2007). Maaday Kara Destanı. İstanbul: Manas Yayıncılık.
- Beovulf. (1975). Starşaya Edda, pesn o Nibelunqax. [Yayınevi bilinmiyor].
- Esin, E. (1979). Türk kozmolojisine giriş. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Gaiman, N. (2018). İskandinav mitolojisi (A. S. Ortanca, Çev.). İstanbul: İthaki Yayınları.
- Holland, C. H. (2011). İskandinav mitolojisi. İstanbul: Say Yayınları.
- İnan, A. (1954). Tarihte ve bugün şamanizm: Materyaller ve araştırmalar. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Jakoby, E. (2007). 50 Klassiker Mythen und Sagen des Nordens: Die keltische und germanische Überlieferung. Hildesheim: Gerstenberg Verlag.
- Kalevala. (1977). Kalevala. Moskova: Xudojestvennaya Literatura.
- Kel oğlanın nağılı. (t.y.). <https://www.nagillar.az/article/a-71.html>
- Koroğlu. (1975). Koroğlu. Bakı: Maarif.
- Melik Mehemedin nağılı. (t.y.). <https://www.nagillar.az/article/a-210.html>
- Meletinskiy, Y. M. (1968). Edda i rannie formı eposa. Moskova: Nauka.
- Mify narodov mira: Entsiklopediya [Dünya halklarının mitleri: Ansiklopedi]. (1987–1988). (Cilt 1–2). Moskova: Sovetskaya Entsiklopediya.
- Ögel, B. (2003). İslamiyet'ten önce Türk kültür tarihi: Orta Asya kaynak ve buluntularına göre. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Reimer, G. (1867). Der Nibelunge Noth und die Klage. Berlin: [Yayınevi bilinmiyor].
- Sepetcioğlu, M. N. (1986). Türk destanları. İstanbul: Metinler Matbaası.
- Steblin-Kamenskiy, M. İ. (1976). Mif. Leningrad: Nauka.

